

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

АЛМАНАХ

БЪЛГАРСКА УКРАИНИСТИКА

Брой 3
София 2013

ПЕРША ХВИЛЯ МІЖВОЄННОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЇ ДО БОЛГАРІЇ

Валерій Власенко

Annotation: The article deals with the first stage of the formation of interwar Ukrainian political emigration in Bulgaria. The above information is to determine the characteristics of the formation of the Ukrainian emigration in this country.

Keywords: Balkans, Bulgaria, prisoners of war, Ukrainian emigration, wave of emigration.

Перша світова війна, революційні події 1917-1920 рр. в Україні та Росії змусили сотні тисяч українців, які не погоджувалися з новими суспільно-політичними умовами та більшовицьким режимом, залишити Батьківщину. Вони розселилися майже по всіх континентах, проте основна частина емігрантів залишилася в Європі. Саме тут сформувалися політичні центри еміграції, діяли політичні партії, перебували лідери української політичної еміграції, колишні керівники і члени українських урядів, академіки і професори, генерали й адмірали, церковні і культурні діячі, письменники і митці. Проте основну масу емігрантів склали прості люди: військові, робітники, селяни, дрібні торговці, студентська й учнівська молодь, технічна та творча інтелігенція.

В історичній літературі розкриті різноманітні сторони життєдіяльності української еміграції на рівні континенту, його регіонів та окремих країн. Але якщо її існування в країнах Центрально-Східної Європи висвітлено більш-менш широко, то в південно-східній частині континенту, зокрема в Болгарії – недостатньо. Окремі дані про українську еміграцію в цій балканській країні наводяться у монографіях з історії міжвоєнної української політичної еміграції в Європі (Трошинський 1994; Наріжний 1993; Політична історія України 2003; Піскун 2006), українсько-болгарських відносин (Павленко 1995), військовополонених та інтернованих (Срібняк 2000). Різноманітні аспекти життєдіяльності еміграції показані у численних статтях української наукової періодики.

У російській історіографії українську еміграцію в Болгарії або взагалі не виокремлюють з російського емігрантського загалу, або розглядають її як невід'ємну складову

російської еміграції. Такої ж точки зору дотримується і сербський спеціаліст з історії російської еміграції на Балканах М. Йованович (Йованович 2005: 136-139). Лише в деяких роботах звертається увага на існування так званого «українського питання» у середовищі російської еміграції взагалі та на Балканах зокрема (Косик 1999; Шнирельман 2002).

Серед болгарських дослідників російської еміграції про наявність у міжвоєнній Болгарії українських організацій та преси вказували Д. Даскалов та Ц. Кьосева. При цьому перший автор називає керівників українських організацій діячами російської еміграції, які насправді були її опонентами (Даскалов 1996: 89-91; Даскалов 1997: 161-166). Другий автор відзначає національну відокремленість українців від російської еміграції (Кьосева 2002: 16). У 2011 р. вийшла книга болгарського журналіста П. Мангачева, присвячена українській еміграції міжвоєнного періоду, в тому числі її громадським організаціям та пресі (Мангачев 2011). Проте поза увагою автора залишилося питання прибуття до Болгарії українських емігрантів.

Інформацію про українську еміграцію містять довідкові архівні видання – документальний каталог (Українската емиграция 2000) та науково-інвентарний опис особистого архіву професора М. Паращука у Центральному державному архіві Болгарії (Хакова 2007). У першому виданні подано перелік документів з історії еміграції, які зберігаються у фондах кількох болгарських архівів та Національному літературному музеї). Друге видання – опис архіву професора, скульптора, громадсько-політичного діяча й одного з лідерів української політичної еміграції у Болгарії.

Проте поза увагою дослідників залишилося питання виїзду на Балкани української політичної еміграції. Під цим поняттям ми розуміємо ту частину емігрантського загалу, яка була політично вмотивована, ідеологічно визначена, організаційно структурована та сповідувала ідеї відновлення незалежної та суверенної України у різних її формах. Тому автор ставить собі за мету показати початок процесу формування міжвоєнної української політичної еміграції у Болгарії, а саме першої її хвилі. Під хвилями еміграції ми розуміємо повторювані масові еміграційні потоки.

Події 1917-1920 рр. на території колишньої Російської імперії взагалі та України зокрема призвели до того, що емігрантські хвилі, в яких тією чи іншою мірою брали участь українці, розходилися в різні напрями. У російській і зарубіжній історіографії виділяють три основні напрями: північно-західне, південне та далекосхідне. У межах першого напрямку емігранти прямували до скандинавських і прибалтійських країн, Англії, Польщі,

Чехословаччини, Німеччини та Франції, другого – з України або через неї до Туреччини, балканських і північно-африканських країн та середземноморських островів, третього – через Сибір і Далекий Схід до північно-східного Китаю, Кореї та Японії. Далі міграції відбувалися вже поза межами Батьківщини.

Найбільшу кількість українських емігрантів дали евакуації та перехід через кордон, що були пов'язані з поразками Армії УНР та білих армій на території України. Тому джерелами формування української політичної еміграції в Південно-Східній Європі були, з одного боку, особи, які опинилися в цьому регіоні внаслідок кількох евакуацій російських протибільшовицьких військових формувань, з другого боку, у складі військових частин Армії УНР, що перетнули румунський кордон. Разом з військовими частинами Україну залишили і цивільні особи.

У рамках міжвоєнної хвилі української еміграції можна виділити декілька менших хвиль або етапів. Головні критерії їх визначення – характер еміграційних потоків, причини прийому емігрантів країнами-реципієнтами, діяльність державних і громадських інституцій, що займалися прийомом і розміщенням новоприбулих біженців.

Перша хвиля охоплює період з другої половини 1918 р. і до кінця 1919 р., коли до балканських країн прибули окремі представники заможних верств суспільства, військові та цивільні особи після поразки військ Антанти у квітні 1919 р. (так звана «французька» евакуація Одеси). Зауважимо, що в зарубіжній історіографії зустрічаються й інші точки зору щодо кількості та хронологічних меж хвиль еміграції (Даскалов 1997: 13-16; Кьосева 2002: 5-6). Друга хвиля припала на зиму-весну 1920 р., коли внаслідок низки поразок армії Денікіна з Одеси та Новоросійська були евакуйовані військові та цивільні особи. Третя і наймасовіша хвиля відбулася восени-взимку 1920 р. після розгрому армій УНР та генерала Врангеля. Впродовж 1921-1922 рр. відбувалася рееміграція, тобто переїзд емігрантів до інших країні перебування.

У межах першої хвилі до початку масового організованого виходу з Одеси навесні 1919 р. у Болгарії вже перебували піддані колишніх Австро-Угорської та Російської імперій, уродженці або жителі України:

1. *Вояки російської армії, які потрапили у полон і перебували на території Австро-Угорщини, Болгарії, Німеччини та Туреччини.* На кінець 1917 р. військовополоненими Росія втратила 3,409 тис. осіб (Россия 1925: 4). Відчутною серед них була частка українців. Внаслідок підписання у 1918 р. у Брест-Литовську мирних договорів УНР (9 лютого) та РСФРР

(3 березня) з державами Четверного союзу став можливим обмін військовополоненими і цивільними інтернованими (Дорошенко 2002: 294, 297). На початку 1919 р. в європейських країнах перебувало більше 500 тис. полонених українців (Срібняк 1998: 116). Один із основних шляхів повернення військовополонених із Німеччини: з Гамбурга до Дунаю і водним шляхом через балканські країни, в тому числі Болгарію, до Одеси та Миколаєва (Соловйова 2006: 289-291).

Частина військовополонених колишньої російської армії розміщувалася в таборах на території балканських країн. У 1918-1919 рр. у Королівстві сербів, хорватів і словенців (КСХС) їх було 4-5 тис. осіб (Йованович 2005: 85), Болгарії – 5 тис. (Панайотов 1982: 102), Румунії – кілька сотень або тисяч (ГАРФ Р-5766-1-274: 283). Головними шляхами повернення військовополонених українців були з КСХС через Варну (Болгарія) до Одеси та з Туреччини до Одеси безпосередньо або через транзитний табір у Варні. Внаслідок ускладнення військово-політичної ситуації в Україні наприкінці 1918-1919 рр. військовополонені затримувалися місцевою владою у Болгарії та Румунії. Іноді термін перебування у транзитних таборах сягав 6 місяців (ЦДАВО 3696-2-215: 1-1об).

На Балканах опинилися й військовополонені українці з австро-угорської армії. Так, у липні 1919 р. в таборах у Константинополі та його околицях перебувало близько 300 українських вояків австро-угорської армії, які потрапили в полон у Македонії. Декілька сотень військовополонених українців були вивезені із західного фронту (з Німеччини) до Константинополя (Лотоцький 1966: 118; ЦДАВО 3696-1-126: 6-7). Згодом майже усі вони повернулися додому через Болгарію та Румунію.

До кінця революційних подій в Україні 1917-1920 рр. основна маса військовополонених повернулася на Батьківщину, у Болгарії залишилося лише декілька десятків осіб.

2. Співробітники дипломатичних представництв Української Держави й УНР, громадських та кооперативних організацій, що мали свої представництва за кордоном. Незважаючи на те, що ця група була нечисленною, вона відіграла важливу роль при розселенні українців у Болгарії, оскільки представляла їхні інтереси перед урядом країни-реципієнта та міжнародними організаціями, які опікувалися біженцями.

Першою дипломатичною установою України на Балканах було Українське посольство в Болгарії. Спочатку його очолював Олександр Шульгин, потім – Федір Шульга та

Василь Драгомирецький. Одразу після від'їзду О. Шульгина з Софії за дорученням уряду УНР цим дипломатичним представництвом опікувався Посол України в Туреччині Олександр Лотоцький (ЦДАВО 3696-1-351: 4). Співробітниками представництва були Іоаникій Додул, Микола Лаврик, Юліан Налісник, Петро Сікора, Дмитро Шелудько, по військовому найму – Юліан Вільчинський, військовим агентом (аташе) – генерал Борис Бобровський (Налісник 1938: 164-165; Історія дипломатії 2010: 206-207). Планувалося відкрити генеральне консульство в Софії та віце-консульство у Варні, проте через брак коштів справа не була реалізована. Рішення про ліквідацію посольства було прийнято у листопаді 1920 р., тоді ж керуючим справами дипломатичного представництва України в Болгарії призначили голову Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії професора Костя Мацієвича. 10 березня 1921 р. він вручив вірчі грамоти прем'єр-міністру Болгарії А. Стамболійському. Обов'язки дипломатичного агента в Болгарії виконував В. Драгомирецький (ЦДАВО 3696-2-308: 51, 113). На початку 1920-х років усі співробітники Посольства України в Болгарії, крім Д. Шелудька, реемігрували до інших країн Європи.

У 1919-1920 рр. у балканських країнах діяло Українське Товариство Червоного Хреста (УТЧХ) на чолі з Д. Дорошенком. Згодом уповноваженим УТЧХ в Австрії, Італії та балканських країнах був д-р Андрій Окопенко. У Болгарії до складу тимчасового комітету УТЧХ входили Василь Драгомирецький, Володимир Леонтович, Михайло Парашук, Федір Шульга, Василь Филонович, професори Василь Зав'ялов, Лучев, Михайло Попруженко (ЦДАВО 3696-2-308: 56зв; Мангачев 2011: 34) та інші.

3. Окремі особи, які залишили Батьківщину після жовтневого перевороту 1917 р. у Петрограді. Вони прямували за кордон індивідуально й окремими групами. Так, після захоплення більшовиками Києва у січні 1918 р. до Туреччини почали прибувати біженці з Криму. З відновленням Української Центральної Ради частина біженців повернулася на Батьківщину. Наприклад, така група у складі 56 осіб, в тому числі дітей і жінок, прямувала з Туреччини через Болгарію і Румунію в Україну. Друге захоплення Києва більшовиками у січні 1919 р. змусило також частину прихильників Директорії УНР виїхати за кордон. Одна частина з них осіла в Болгарії, а друга намагалася через Белград, Відень, Прагу потрапити в Галичину, де не було влади більшовиків (Павленко 1992: 25-26).

Загальна кількість тих, хто до масової еміграції опинився у Болгарії, не перевищувала декількох десятків чоловік. Для країни-реципієнта вони не склали великої

проблеми. Згодом ці люди повернулися додому або реемігрували до інших країн.

Перша масова організована хвиля еміграції з України та півдня Росії відбулася на початку квітня 1919 р. Її зумовив провал інтервенції військ Антанти на півдні України та в Криму.

Наприкінці 1918 р. відбулися події, що призвели до військово-політичної напруги в країнах Центральної та Східної Європи. Підписання Німеччиною й Австро-Угорщиною капітуляції у жовтні 1918 р. та наступні революційні події в цих країнах змусили вояків німецької й австро-угорської армій покинути Україну. Протигетьманське повстання призвело до зміни політичної ситуації в Україні. Директорія проголосила відновлення Української Народної Республіки, а невдовзі розпочався наступ військ Червоної армії на Україну з північного сходу та білогвардійців – з південного сходу.

З метою посилення боротьби проти більшовиків та контролю Азовсько-Чорноморського регіону правлячі кола країн Антанти спрямували свої збройні сили на територію колишньої Російської імперії. Наприкінці листопада – у грудні 1918 р. у Севастополі, Одесі та Новоросійську висадився військовий десант країн Антанти. У січні-лютому наступного року були взяті під контроль Херсон та Миколаїв. Основу багатотисячного військового контингенту склали французькі, англійські, грецькі та румунські частини. Війська Армії УНР змушені були відступити до лінії Тирасполь – Бірзула – Вознесенськ – Миколаїв – Херсон. Під час перебування військового контингенту Антанти в Україні велися переговори між його керівництвом, представниками Директорії УНР та Добровольчої армії про спільні дії проти більшовиків. Вони проходили в Яссах, Бірзулі та Одесі. Проте на початку березня 1919 р. на Півдні України активізувалися дії Українського фронту більшовиків, зокрема 1-ої бригади 1-ої Задніпровської дивізії (командир М. Григор'єв). Командування французького контингенту вирішило не вступати у широкомасштабне військове протистояння в регіоні і спочатку залишило Херсон і Миколаїв, а 3-6 квітня відбулася евакуація військ Антанти з Одеси.

Організацію евакуації очолив французький генерал д'Ансельм. Французькі і грецькі військові були відправлені кораблями до Константинополя, румунські – до Констанци. Одночасно були евакуйовані цивільне населення та вояки Добровольчої армії. Одну частину відправили до Новоросійська, де формувалися Збройні Сили Півдня Росії (ЗСПР) на чолі з генералом А. Денікіним, другу – до Константинополя, третю – до Констанци. Крім того, евакуація біженців до Константинополя відбувалася також із Севастополя та Новоросійська.

Вона здійснювалася французькими й англійськими військовими кораблями. Всього навесні 1919 р. з України, Криму та півдня Росії емігрувало 15-20 тис. осіб.

Внаслідок цих евакуацій до Туреччини прибуло декілька тисяч біженців. Згодом вони реемігрували до інших країн Європи, в тому числі до Болгарії. Наприкінці 1919 р. у Туреччині перебувало близько 1 тис. біженців (Йованович 2004: 189). Найбільша кількість емігрантів опинилася у Румунії. Через приймальний пункт у м. Тульча пройшло 12330 вояків із Одеської стрілецької бригади на чолі з генералом Миколою Тимановським та декілька тисяч цивільних осіб. Ставлення румунської влади до перебування на її території такої кількості біженців було негативним і тому вона заборонила в'їзд нових груп. Через це та намагання військового командування країн Антанти використати цих вояків у боротьбі проти більшовиків, а також наказ А. Денікіна про повернення усіх військовослужбовців до лав Добровольчої армії більша частина солдат та офіцерів виїхала на кораблях Антанти до Новоросійська (ГАРФ Р-5680-1-65: 14-17). Інша частина реемігрувала до КСХС та Болгарії. У 1919 р. у Румунії залишилося близько 1,6 тис. емігрантів з України та Півдня Росії (Йованович 2005: 87).

Крім того, у 1919 р. до Румунії з України прибували невеликі групи біженців й окремі особи. Про перипетії перебування в цій країні йдеться у доповідній записці полковника 4-го Українського піхотного полку Олексія Бохановського (ЦДАВО 3696-1-65: 36-40зв). Опинившись у Румунії і не бажаючи вступати до армії А. Денікіна з наступною відправкою до Новоросійська, він змушений був реемігрувати до Болгарії.

Після завершення Першої світової війни Болгарія опинилася у складній внутрішньо- і зовнішньополітичній ситуації. Бідність населення, економічна криза, інфляція, важкий тягар репарацій призвели до посилення ролі партій лівого спрямування – Болгарського землеробського народного союзу (БЗНС) та Болгарської робітничої соціал-демократичної партії (БРСДП). Радикальне крило другої партії (тісні соціалісти) виступило співзасновником тількино створеного російськими більшовиками Комуністичного інтернаціоналу, а в травні 1919 р. БРСДП (т.с.) була перейменована у Болгарську комуністичну партію (т.с.). За результатами серпневих виборів до Народних зборів 7 жовтня 1919 р. БЗНС сформував коаліційний уряд на чолі з Александром Стамболійським. Саме він підписав Нейїський договір. У таких умовах Болгарія намагалася налагодити зв'язки як з урядом генерала А. Денікіна, так і з представниками радянської Росії. З білою Росією уряд А. Стамболійського мав економічні та військово-політичні зв'язки, що виявилися у двосторонньому товарообміні, продажі Болгарією

зброї та формуванні на її території частин з російських військовополонених для відправки до ЗСПР. З одного боку, це робилося під тиском країн Антанти, з другого боку, з власної ініціативи, оскільки болгарський уряд сподівався на відродження старої Росії – природного союзника Болгарії на Балканах (Спасов 1999: 18; Кьосева 2002: 29).

Внаслідок першої хвилі еміграції з Одеси, Севастополя, Новоросійська та Константинополя 1919 р. до Болгарії прибуло близько 1 тис. біженців. Серед них переважали представники заможних верств суспільства та інтелігенції. Згодом більшість з них реемігрувала до КСХС та країн Західної Європи (Даскалов 1997: 13).

В цілому болгарська громадськість ставилася до прибульців з Росії прихильно. З одного боку, це була вдячність за визволення Болгарії з-під османського іга, з другого – «покаяння» перед своїми визволителями за участь Болгарії на боці противників Росії у Першій світовій війні. Допомога біженцям здійснювалася громадськими організаціями та церквою. Опікою біженців безпосередньо займалося Слов'янське товариство. На його заклик допомогти біженцям грошима, їжею, одягом та житлом відгукнулися Болгарська академія наук, бібліотека-читальня «Слов'янська бесіда», Болгарське Товариство Червоного Хреста, виконавчий комітет Македонського товариства, Болгарський жіночий союз, Товариство болгарських журналістів, інші громадські організації і навіть Рада Міністрів. У багатьох містах країни відкрилися місцеві відділення Слов'янського товариства. До кінця 1919 р. було зібрано 749141 лев (Кьосева 2002: 42).

Через відсутність на той час у Болгарії Російської дипломатичної місії Товариство взяло на себе турботу і про формалізацію справи перебування біженців в країні (паспорти, візи тощо) або їх транзиту до інших країн. Про благодійну діяльність Слов'янського товариства йдеться у доповіді полковника О. Бохановського міністру закордонних справ УНР від 29 жовтня 1919 р. Український військовий, прямуючи до Відня, у Софії звернувся за допомогою до Українського посольства, проте через брак коштів її не отримав. Тоді він звернувся до Слов'янського товариства, яке і надало йому тимчасове безкоштовне помешкання та забезпечило харчуванням (ЩДОВО 3696-1-65: 136-36зв). За даними Товариства, у 1919 р. через Болгарію до інших країн виїхали 872 особи, в тому числі 650 чоловіків, 95 жінок та 127 дітей. Допомогу біженцям надавав Священний синод Болгарської православної церкви. З цією метою збиралися спеціальні пожертви, влаштовувалися молебні тощо (Кьосева 2002: 43).

Актуальною для Болгарії залишалася проблема військовополонених колишньої

російської армії. Керівництво країн Антанти намагалося використати їх у боротьбі проти більшовиків. Після закінчення Першої світової війни у Болгарії перебувало близько 5 тис. військовополонених. Вони були розміщені у таборах для військовополонених у Видині, Пловдиві, Слівені, Софії, Ямболі та інших місцях. Проте точна їх кількість не була відомою, оскільки частина військовополонених прибула зі штабом військ Антанти та з Німеччини. Крім того, у 1919 р. до Болгарії прибували нові партії військовополонених колишньої російської армії, які через Болгарію намагалися повернутися додому. Незважаючи на те, що військовополонені в Болгарії постійно змінювали місце свого перебування, найбільше їх проживало в таких містах: Варна – 300 осіб, Велико-Тирново – 100, Враца – 30, Горна Оряховица – 900, Лом – 120, Одрин – 76, Перник – 250, Плевен – 100, Пловдив – 154, Стара Загора – 60, Фердинанд (Михайловград) – 50, невстановлені населені пункти – 2160 полонених. Болгарський історик П. Панайотов припускає, що до цих даних не внесено військовополонених етапного (пересильного) табору у Варні, куди прибували полонені з різних країн з наступною відправкою більшості з них до армії генерала Денікіна (Панайотов 1982: 102).

За свідченням О. Бохановського, який особисто перебував у варненському таборі, більшість серед військовополонених складали уродженці Волині, Катеринославщини, Полтавщини, Харківщини та інших регіонів України. Він відзначив їхній низький рівень національної свідомості, пояснюючи це браком інформації про події на Батьківщині, пасивністю Українського посольства в Болгарії (через брак коштів), активною пропагандою представників армії А. Денікіна та сприяння їм у цьому з боку французького й англійського військового командування в Болгарії, а також розкладовою роботою більшовицьких агітаторів. Українське посольство не спромоглося домовитися з військовим командуванням країн Антанти в Болгарії про виокремлення українців із загалу військовополонених колишньої російської армії. У самому посольстві між його співробітниками почалися непорозуміння, що не могло не позначитися на ефективності його роботи. Ф. Шульгу звинувачували у русофільстві, В. Драгомирецького – у полонофільстві. Військовополонені з варненського табору виконували різного роду роботи в англійських і французьких військових відділах, за що отримували одяг та їжу. А по закінченні або відсутності роботи їх могли примусово відправити пароплавами до Новоросійська у Добровольчу армію. Інші військовополонені українці перебували у різних місцевостях країни, де працювали чорноробами, кравцями, перевізниками, офіціантами, заробляючи собі на прожиття. Проте, побоюючись участі військовополонених у з'їзді БКП (т.с.), болгарська влада змушена

була зібрати військовополонених у м. Тирново. Всього, на думку О. Бохановського, таких було близько 9 тис. осіб (ЦДАВО 3696-1-65: 36зв-37зв). Окремі дослідники стверджують, що у 1919 р. в Болгарії перебувало 12 тис. військовополонених. Імовірно, йдеться про загальну кількість тих, хто пройшов через Болгарію при повороті додому (Шкаровский 2009: 54).

Справами військовополонених опікувалися державні інституції та громадські організації. Кошти на утримання таборів виділялися військовому міністерству з державного бюджету. Допомогу надавало і Слов'янське товариство. Воно забезпечувало військовополонених харчуванням, одягом, ночівлею, надавало медичну допомогу. А місцеве відділення Товариства у Варні виділяло мешканцям пересильного табору грошову допомогу, тютюн та мило. Вагому роль в організації допомоги відіграв митрополит Варненський Сімеон. За його ініціативи у липні 1919 р. у місті був створений благодійний комітет допомоги військовополоненим і біженцям. До середини листопада того ж року ним було зібрано на потреби військовополоненим 47473 леви (Кьосева 2002: 35-36).

До справи повернення в Україну військовополонених українців прилучилися українські та болгарські дипломати. Це стало можливим завдяки підписанню Брест-Литовського мирного договору УНР з країнами Четверного союзу. У квітні 1918 р. у Києві було відкрито Дипломатичну місію Болгарії на чолі з професором Іваном Шишмановим (Павленко 2010). З самого початку перебування болгарського посла в Україні він обговорював із керуючим Міністерством закордонних справ Української Держави Д. Дорошенком широке коло питань, в тому числі й обмін військовополоненими. Саме за сприяння І. Шишманова у жовтні 1918 р. український пароплав «*Євфрат*» двічі доставив на батьківщину по 200-300 військовополонених болгар, а при поверненні в Україну – стільки ж українських військовополонених (Спасов 2008: 34, 36).

У Болгарії справою повернення військовополонених українців безпосередньо займалося Українське посольство. Посол О. Шульгин неодноразово відвідував табори. На початку вересня 1918 р., відповідно до умов Брест-Литовського мирного договору, була створена спеціальна комісія у справах репатріації військовополонених українців. До її складу увійшли співробітники посольства О. Шульгин, Ф. Шульга, В. Драгомирецький, П. Сікора, представник військового міністерства капітан Балтов, начальник Софійської інспекції у справах військовополонених Іванов та секретар Бюро у справах військовополонених при болгарській армії. В середині вересня того ж року Українське посольство надіслало військовому міністерству

Болгарії ноту, в якій звинуватило болгарську сторону у незадовільному забезпеченні військовополонених одягом і харчами, важких умовах їх праці, знущаннях над ними наглядачів, антисанітарному стані бараків тощо. Наслідком цього стало покращення ситуації щодо умов утримання військовополонених.

На початку жовтня 1918 р. з Одеси до Варни прибула спеціальна комісія українського військового міністерства у складі полковника Андрусенка, сотника Янкіна та лікаря Григоренка. У Болгарії їх супроводжував співробітник посольства П. Сікора. Енергійні заходи комісії привели до того, що на початку листопада 1918 р. усі військовополонені українці були евакуйовані з Болгарії. У 1918 р. Українське посольство на допомогу військовополоненим витратило 24824 крб. (Павленко 1992: 24-25). Проте наступного року до Болгарії прибували нові групи військовополонених.

У 1919 р. за порадою УТЧХ на Балканах Українське посольство в Болгарії займалося справою спрощення процедури перетину кордону із КСХС та Румунією військовополоненими, які поверталися в Україну. Так, до 15 листопада 1919 р. цим скористалося 6 старшин і 89 вояків. При цьому посольство забезпечило їх одягом, харчуванням, невеликою сумою грошей та надало необхідну медичну допомогу (Срібняк 2000: 190-191).

Отже, характерною рисою першої хвилі міжвоєнної української еміграції у Болгарії була її мобільність. Після нетривалого перебування у цій балканській країні біженці або поверталися додому, або реемігрували до країн Центральної і Західної Європи. Внаслідок цього в Болгарії залишилося лише декілька десятків емігрантів. У цей період збільшився і потік військовополонених, які через Балкани поверталися на Батьківщину. Одна частина потрапила в Україну завдяки дипломатичному представництву УНР в Болгарії й УТЧХ на Балканах, друга – до Новоросійська, де влилася до ЗСПР, третя частина залишилася у таборах для військовополонених.

Література:

ГАРФ Р-5766-1-274: Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ), ф. Р-5766, оп. 1, д. 274.

Даскалов 1996: Даскалов, Д. Издательская деятельность русской эмиграции в Болгарии. – В: Славяноведение, М., 1996, №5.

Даскалов 1997: Даскалов, Д. Бялата емиграция в България. София, 1997.

Дорошенко 2002: Дорошенко, Д.І. Історія України, 1917-1923. В 2 т., Т. 1: Доба Центральної Ради. К., 2002.

Історія дипломатії: Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917-1924 рр.): Документи і матеріали. К., 2010.

Йованович 2004: Йованович, М. Обзор переселения русских беженцев на Балканы. – В: Русский исход, СПб., 2004.

Йованович 2005: Йованович, М. Русская эмиграция на Балканах: 1920-1940. М., 2005.

Косик 1999: Косик, В.И. Украинский вопрос и проблема “балканизации” России в среде русских эмигрантов в 1930-е годы: в связи с выходом в свет сборника документов “Чему свидетели мы были”. – В: Славяноведение, М., 1999, № 4.

Кьосева 2002: Кьосева, Ц. България и руската емиграция 20-те – 50-те години на ХХ в. София, 2002.

Лотоцький 1966: Лотоцький, О. Сторінки минулого. Ч.1: В Царгороді. (Б. м.), 1966.

Мангачев 2011: Мангачев, П. Украинската емиграция в България през периода между двете световни войни (1918 г. - 1944 г.). София, 2011.

Налисник 1938: Налисник, Ю. Перше посольство Української Держави в Болгарії (спогад з перед 20-ти років). – В: Історичний календар-альманах «Червоної калини» на 1939 рік, Львів, 1938.

Наріжний 1999: Наріжний, С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції 1919-1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої). К., 1999.

Павленко 1992: Павленко, В. Дипломатична місія Української Народної Республіки (1918-1920 рр.). – В: Український історичний журнал, К., 1992, № 12, 18-31.

Павленко 1995: Павленко, В. Українсько-болгарські взаємини 1918-1939 рр. К., 1995.

Павленко 2010: Павленко, В. Іван Шишманов – повноважний посол Болгарії в Україні. – В: Міжнародні зв'язки України, К., 2010, вип.19, 59-70.

Панайотов 1982: Панайотов, П. Българо-съветски отношения и връзки 1917-1923. София, 1982.

Піскун 2006: Піскун, В. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття). К., 2006.

Політична історія України 2003: Політична історія України. ХХ століття: У 6 т., Т. 5: Українці за межами УРСР (1918-1940). К., 2003.

Россия 1925: Россия в мировой войне 1914-1918 гг. (в цифрах). М., 1925.

Соловйова 2006: Соловйова, В.В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917-1921 рр. К., 2006.

Спасов 1999: Спасов, Л. Врангеловата армия в България 1919-1923. София, 1999.

Спасов 2008: Спасов, Л.Й. България и СССР 1917-1944 г. (политико-дипломатически отношения). Велико Търново, 2008.

Срібняк 1998: Срібняк, І. Полонені та інтерновані вояки-українці в Румунії (1919-1923 рр.). – В: Пам'ять століть, К., 1998, № 5.

Срібняк 2000: Срібняк, І.В. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в

країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919-1924 рр.). К., 2000.

Трощинський 1994: Трощинський, В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. К., 1994.

Українська еміграція 2000: Українська еміграція в Българія след Първата световна война: Документален каталог / автори и съставители В. Москаленко, Е. Хакова. София, 2000.

Хакова 2007: Хакова, Е., Москаленко, В. Проф. Михайло Иванович Парашчук. Украински скулптор и обществено-политически деец (1878-1963): Научно-инвентарен опис на личния архив на проф. Михайло Парашчук ЦДА на Р.Б. Ф. 1717К. София, 2007.

ЦДАВО 3696-1-65: Централний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО), ф. 3696, оп. 1, спр. 65.

ЦДАВО 3696-1-351: ЦДАВО, ф. 3696, оп. 1, спр. 351.

ЦДАВО 3696-2-215: ЦДАВО ф. 3696, оп.2, спр.215.

ЦДАВО 3696-2-308: ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 308.

Шкаровский 2009: Шкаровский, М. История русской церковной эмиграции. СПб., 2009.

Шнирельман 2002: Шнирельман, В.А. Русские, нерусские и евразийский федерализм: Евразийцы и их оппоненты в 1920-е годы. – В: Славяноведение, М., 2002, № 4.

Інформація про автора:

Валерій Власенко – кандидат історичних наук, доцент

Кафедра історії Сумського державного університету

вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007

E-mail: v_m_vlas@ukr.net